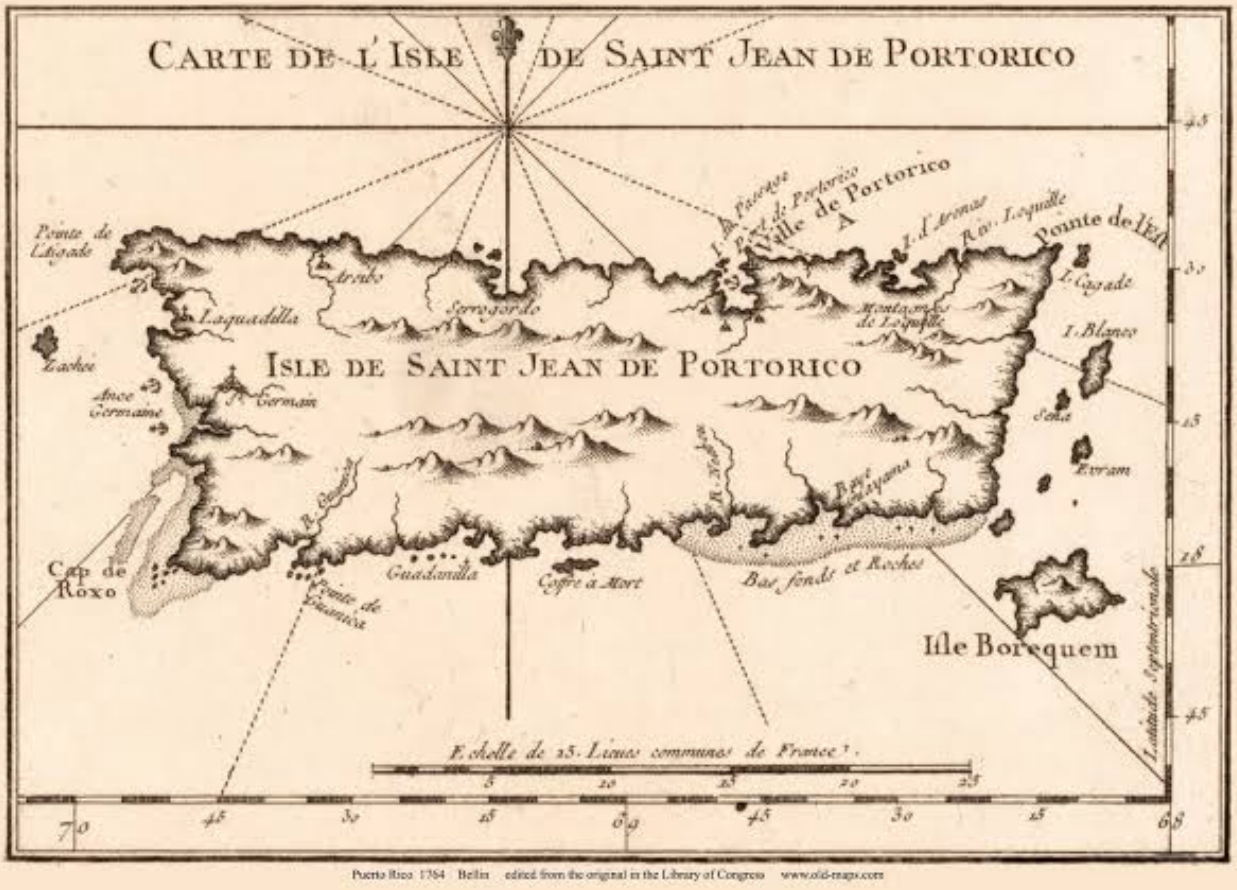

Llambregades sobre la primitiva toponímia catalana de «Porto Rico» (1)

Autor: Jordi Bilbeny
Data de publicació: 16-11-2026

En Jordi Bilbeny rastreja mapes antics de l'illa de Porto Rico i hi troba topònims catalans i d'altres que fan pensar que els anteriors també ho havien de ser.

Cercant informació sobre En Joan d'Agramunt i el seu cosí barceloní Joan Ponç, que, al 1511, han d'anar a explorar i poblar una "terra nova" a les actuals costes dels Estats Units d'Amèrica, he hagut de consultar un gavadal de documentació sobre els primers exploradors de Porto Rico, la Florida i Terranova.

Com ja haureu detectat de seguida, el cosí d'En Joan d'Agramunt, es diu igual que el famós governador de Porto Rico, que després seria el conqueridor i poblador de la Florida i de les illes Bahames: Juan Ponce, dit també Juan Ponce de León. Efectivament, a la documentació castellana, com era previsible, apareix En Joan Ponç, esmentat «Ponce» o «Ponçe». I encara el podem trobar citat com a «Joan», «Johan» o «Xoan». Amb la qual cosa cada vegada es feia més forta la impressió que darrera el castellà Juan Ponce o Johan Ponçe, que es va embarcar en el segon viatge colombí, al 1493, a la capital catalana, s'hi podia amagar el nostre Joan Ponç de Barcelona. De fet, En Felip Rodríguez fa uns anys que ja ens va suggerir que, possiblement, En Joan d'Agramunt i En Juan Ponce podien haver estat una mateixa persona, cosa que també en posava de relleu la seva catalanitat.

Ho fos o no ho fos, hem de pensar que els Ponç i els Agramunt eren cosins. I que els Agramunt van emparentar amb els Torres, car Na Margarida d'Agramunt es va casar amb el batlle general de València Diego de Torres, i que tots dos van ser els pares de Na Joana de Torres (o de la Torre), cambrera de la reina Isabel i íntima amiga i confident d'En Cristòfor Colom, i d'En Pere i de N'Antoni de Torres, militars i navegants , que anaren amb el Gran Almirall, en els primers viatges transoceànics.

A més a més, els Torres i els Ponce també s'emparentarien, car sabem que la filla d'En Juan Ponce, Na Catalina

Ponce, es casaria amb En Joan de la Torre o Torres, «mestre-sala dels Reis Catòlics», i germà d'En Ferran de la Torre, un dels responsables de la fosa de l'or de Sant Joan de Porto Rico, al capdavant de la qual hi havia, precisament i justament, En Juan Ponce. Aquest, a més, i per acabar-ho d'arrodonir, tenia per lloctinent de tresorer En Francesc de Cardona. I no hem d'oblidar que els Cardona i els Colom també eren parents.

Per tant, si podíem llucar per sobre la maquinària tergiversadora de la censura d'estat, que ha reescrit tots aquells fets a benefici exclusiu i excloent de Castella, la sospita que En Juan Ponce podia ser, en realitat, En Joan Ponç, anava creixent cada vegada més, i s'anava confirmant, a poc a poc, amb les noves troballes que anava fent.

A més a més, hi ha rastres lingüístics, que tampoc no ens poden deixar indiferents, com el fet que trobem a l'illa de Sant Joan de Porto Rico, en els mapes de navegar dels segles XVI i XVIII, una munió de topònims catalans, que ens indica de tot en tot, que la llengua d'aquells primers pobladors havia de ser la catalana.

Així, al mapa d'En Rigobert Bonne, del 1787, hi trobem l'«I[lla dels] Serpents», «Punta de l'Aiguade», «Bas fondo» o «Punta de l'Est».

L'«I[lla dels] Serpents», «Punta de l'Aiguade» i «Bas fondo» al mapa de l'«Isle de Porto-Rico» d'En Rigobert Bonne, del 1787.

Precisament, en català, tenim que «aiguada», d'acord amb el Diccionari Alcover-Moll, és la «provisió d'aigua dolça per al consum de la tripulació d'una nau». Cosa que es va donar en el bateig d'aquest topònim, fet justament per En Colom al primer viatge, perquè, com indica En Salvador Brau, hi va trobar un punt o un pou d'abastiment d'aigua, que després van continuar utilitzant els navegants en els seus viatges i exploracions. També trobem el topònim «Ayguada» o, encara el català ja col·loquial d'«Aigada», en un mapa de Puerto Rico del 1759, fet per un autor anglès anònim, tant en el nom del port com de la punta, però també en el del convent de «San Francisco de Layguada».

«Punta de l'ayguada», Port de« l'aygada» i convent de Sant Francesc de «l'ayguada», en un mapa d'autor anònim anglès del 1759.

Si no tinguéssim, doncs, aquest parell de mapes que diuen explícitament «Aiguade», «Ayguada» i «Aygada», no hauria pogut detectar-ne la seva catalanitat, perquè a la quasi totalitat de la resta de mapes que he consultat, el topònim és sempre «Guada» o «Aguada». Però, l'indret on els navegants feien aiguada era i és un port. I així el veiem indicat. A la carta de navegar d'En Samuel Champlain, del 1599, s'hi llegeix «Pot», cosa que ens revela el mot anterior català de «port», malmès de còpia en còpia.

«Pot de la guade» al mapa d'En Samuel Champlain, de 1599.

I, per bé que el nom no és directament un catalanisme, el fet que no hi hagi cap «Cabo Rojo» a la geografia castellana d'Espanya, el «Cabo Roxo» de l'illa antillana ens podria remetre, per la fonètica i per la seva semblança amb la pedra tallada i abrupta, al «Cap Roig» de Palafrugell.

Cap Roig (Catalunya).

Cabo Roxo o Rojo (Puerto Rico).

Veiem, conformement, al mapa de l'Abraham Ortelius, del 1592, «Porto Bono», que ens duu a Port Bou, car, entre el segle XV i el XVII trobem documentada aquesta vila i el seu port com a «Port Bo». I veiem alhora «Cabessa la Nord», pèssima traducció d'un Cap del Nord. O «R[iu] doce», que ha de provenir de «dolce» i, aquest, alhora, de «dolç», molt possiblement en referència a l'aigua dolça –potser més del normal– que hi devien tastar.

«Cabessa la Nord», «Porto Bono», «R. Doce» i «S. Ian de Porto Rico» al mapa de l'Abraham Ortelius, del 1592.

A tocar de la costa de Porto Rico, al mateix mapa de l'Ortelius, també hi localitzem una «Illa Mona» perfectament identificable amb l'illa de la Mona que hi ha davant la costa de Xàbia.

L'illa de la Mona, a Xàbia (buceoysnorkel.es).

Si ara fem un cop d'ull al mapa d'En Pieter Goos, del 1680, veioem que, al sud, hi ha un altre topònim curiós: «Bonda de Inferna» o «Kusta de Infarna», que fa referència a un tros de la costa. Em sembla més que evident que aquests «inferna» i «infarna» són la transcripció maldestra del mot «infern», que devia de constar a les primeres cartes de navegar, avui perdudes. I «kusta» no pot ser res més que «costa», pronunciat a l'empordanesa o a la rossellonesa, que acostumen a pronunciar «u» la «o» tònica, atès que sempre estem parlant d'un tros de costa. Llavors, com que, en un altre mapa, també tenim el topònim «Bocas de los Infrernos», ara resulta clar que «bonda» seria una distorsió del copista per «boca».

«Kusta de Infarna» i «Bonda de Inferna» al mapa d'En Pieter Goos, de 1680.

I també trobem, al mapa d'En Johannes Vinckeboons, del 1639, el riu «Manatí» i un indret, a la costa, dit la «Sardinera». Pel que fa a «manatí», En Francesc Jutglar ja va suggerir que es tractaria d'un mot català, relacionat amb «mà» i «manat» i que, perfectament en podria ser un diminutiu, perquè, de fet, el manatí té unes manetes prop del cap. I encara que «Sardinera» sigui una paraula compartida amb el castellà, el fet que les sardines són un peix quasi exclusivament mediterrani em suggereix que el topònim l'havien de generar mariners d'aquella mar, o sigui, catalans. Avui dia, «la Sardinera» és una platja en forma de caleta que hi ha a la costa nord de l'illa, a la ciutat d'Hatillo. I no m'estranyaria gens que fos batejada amb aquest nom precís, perquè té una certa semblança amb la Cala Sardinera de Xàbia.

«Manatí» i «Sardinera» al mapa de Porto Rico d'En Johannes Winckeboons, del 1639.

Cala Sardinera, a Xàbia.

Playa Sardinera, a Puerto Rico.

A més a més, és força conegut que l'illa que hi ha a l'entrada de la gola i badia de Porto Rico ha rebut des del començament el nom d'«isleta»: d'Isleta de Sant Joan o Isleta de San Juan. Així també ho he trobat en un dels primers mapes fets de l'illa i ciutat de Sant Joan, el 1519, i atribuït a En Rodrigo de Figueroa. El mapa anava acompanyat d'un escrit al rei Carles I, datat el 12 de setembre de l'any corrent, que duia –també amb la paraula «ysleta» inclosa– el títol següent: «Carta del lysenciado Figueroa a Su Maxestad describiendo la ysleta, y la cibdad de Puerto Rico». No cal que us expliqui que, d'ençà d'En Colom, la majoria de cronistes recolliran aquest mot i el faran servir, tant per a designar una illa petita, com per anomenar explícitament l'isleta del port de Sant Joan.